

8^ο Συνέδριο
«Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»

10-12 Νοεμβρίου 2011
Αθήνα

αφιερωμένο στον **Μανόλη Τριανταφυλλίδη**

Εναρκτήρια Συνεδρία

- Ομιλίες και χαιρετισμοί των διοργανωτών και συνδιοργανωτών
- Ομιλία του καθηγητή του ΑΠΘ και Διευθυντή του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Σπουδών (Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη) Γιώργου Παπαναστασίου:

«Μανόλης Τριανταφυλλίδης, Ξενηλασία ή ισοτέλεια.

Ένας αιώνας μετά»

Νέο Αμφιθέατρο του κεντρικού κτηρίου του Πανεπιστημίου Αθηνών

Πέμπτη 10 Νοεμβρίου 2011

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΕΝΑΡΚΤΗΡΙΑΣ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣ

Το 8^ο Συνέδριο άρχισε την Πέμπτη 10 Νοεμβρίου 2011, στις 19.00, με την Εναρκτήρια Συνεδρία, η οποία πραγματοποιήθηκε στο **Νέο Αμφιθέατρο** του κεντρικού κτηρίου του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (Προτύλαια) και την οποία παρακολούθησαν οι εγγεγραμμένοι συνέδριοι, αλλά και πολλοί προσκεκλημένοι των συνδιοργανωτών.

Ο πρόεδρος του ΕΚΠΑ καθηγητής **Θεοδόσιος Πελεgrίνης**, με σύντομη ομιλία του, καλωσόρισε τους συνέδρους και προσκεκλημένους και κήρυξε την έναρξη του Συνεδρίου.

Ακολούθησαν σύντομες εισαγωγικές ομιλίες:

- του Προέδρου της Οργανωτικής Επιτροπής κ. **Κώστα Βαλεοντή**,

- του Προέδρου της Επιστημονικής Επιτροπής του Συνεδρίου καθηγητή **Παναγιώτη Κοντού**,

- της Α΄ Αντιπροέδρου της Επιστημονικής Επιτροπής και εκπροσώπου του ΑΠΘ καθηγήτριας **Άννας Αναστασιάδη-Συμεωνίδη**,

- της Β΄ Αντιπροέδρου της Επιστημονικής Επιτροπής και εκπροσώπου του ΠΚ καθηγήτριας **Μαριάννας Κατσογιάννου**,

- του Διευθύνοντος Συμβούλου του ΕΛΟΤ κ. **Χρήστου Ζακολίκου** και

- του Προέδρου του ΟΔΕΓ κ. **Κωνσταντίνου Καρκανιά**.

Μετά τις εισαγωγικές ομιλίες ακολούθησε η πανηγυρική ομιλία του καθηγητή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και Διευθυντή του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Σπουδών (Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη) **Γιώργου Παπαναστασίου** με θέμα:

«Μανόλης Τριανταφυλλίδης, Ξεηλασία ή Ισοτέλεια. Ένας αιώνας μετά».

Η Εναρκτήρια Συνεδρία έκλεισε με δεξίωση, στον προ του αμφιθεάτρου χώρο, την οποία παρέθεσε η Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας προς τιμήν των συνέδρων και των προσκεκλημένων.

Κείμενα ομιλιών

8^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»

10-12 Νοεμβρίου 2011, Αθήνα

Κώστας Βαλεοντής

Πρόεδρος της Ελληνικής Εταιρείας Ορολογίας και της Οργανωτικής Επιτροπής

Κύριοι καθηγητές,
Κύριοι πρόεδροι και εκπρόσωποι των συνδιοργανωτών,
Κυρίες και Κύριοι Σύεδροι,
Κυρίες και Κύριοι,

Όπως κάθε δύο χρόνια, είμαστε πάλι εδώ, στο 8^ο Συνεδριό μας, για την **ορολογία** και την ζωτική σημασία της για το παρόν και το μέλλον της **ελληνικής γλώσσας**. Η διοργάνωση των Συνεδρίων αυτών έχει συντελέσει στην ανάδειξη αφενός των πτυχών της Ορολογίας ως διεπιστημονικού κλάδου και αφετέρου των ζητημάτων ορολογίας στην ελληνική γλώσσα. Στόχος μας εξακολουθεί να είναι: ο **σύγχρονος ποσοτικός και ποιοτικός ορολογικός εμπλουτισμός της ελληνικής γλώσσας** μέσω της **συνεργασίας** σε δύο κατευθύνσεις: **κατακόρυφα** ως *ενδοπεδιακής/ενδοτομεακής συνεργασίας των ειδικών* κάθε θεματικού πεδίου (τομέα) και **οριζόντια** ως *διαπεδιακής/διατομεακής συνεργασίας των ειδικών των διάφορων τομέων* συνεπικουρούμενων από τους *ειδικούς* του τομέα Ορολογία. Δεν είναι δυνατή η ορολογική *εμβάθυνση, συστηματοποίηση και εναρμόνιση* χωρίς την συμμετοχή των *ειδικών*. Δυστυχώς, όμως, ελάχιστα συλλογικά όργανα των *ειδικών* έχουν ευαισθητοποιηθεί ως τώρα. Τα περισσότερα δεν έχουν συνειδητοποιήσει ότι είναι «**χρέος τους**» το ορολογικό *νοικοκύρεμα* των τομέων τους. Η ΕΛΕΤΟ και οι συνδιοργανωτές των Συνεδρίων «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία» έχουν δείξει το δρόμο. Η ΕΛΕΤΟ και τα όργανά της έχουν δημιουργήσει ελληνική ορολογική **τεχνογνωσία** και **παραγωγή** και τις διαθέτουν δωρεάν, καταρχήν στο – αποδεδειγμένα αδιάφορο – ελληνικό κράτος, αλλά και σε κάθε ενδιαφερόμενο φορέα.

Το 8^ο Συνέδριο είναι αφιερωμένο στον μεγάλο γλωσσολόγο **Μανόλη Τριανταφυλλίδη** (τον «δάσκαλο του Γένους» όπως τον αποκαλεί ο Ευάγγελος Παπανούτσος), ο οποίος αφιέρωσε τους μόχθους μιας ζωής στην μελέτη της νεοελληνικής γλώσσας και στην ανάδειξη και συστηματοποίηση των κανόνων της, αλλά και, μετά τον θάνατό του, όλη την περιουσία του για να συνεχιστεί ο ιερός σκοπός. Για τον **Μανόλη Τριανταφυλλίδη**, προσφέρθηκε να μας μιλήσει απόψε, στην Εναρκτήρια Συνεδρία του 8^{ου} Συνεδρίου, ο Επίκουρος Καθηγητής Ιστορικής Γλωσσολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και Διευθυντής του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Σπουδών (ιδρύματος Τριανταφυλλίδη) **Γιώργος Παπαναστασίου**, με θέμα

«Μανόλης Τριανταφυλλίδης, *Ξενηλασία ή Ισοτέλεια: ένας αιώνας μετά*», τον οποίο και ευχαριστούμε θερμά. Δυο λόγια σχετικά με την *ξενηλασία* από την άποψη της επιστήμης της Ορολογίας. Η ορολογία ενός θεματικού πεδίου αναδεικνύεται και αναπτύσσεται στο μέτωπο ανάπτυξης της γνώσης του πεδίου. Σήμερα ισχύουν διατυπωμένες *διαγλωσσικές αρχές* για την απόδοση σε μια γλώσσα των όρων που πρωτοδημιουργήθηκαν σε άλλη γλώσσα: ο *δανεισμός*, ακόμα και ο άμεσος, είναι επιτρεπτός τρόπος, αλλά καταρχήν δίνεται προτεραιότητα στην κάθε «τοπική» γλώσσα. Εάν οι ειδικοί του πεδίου αναλάβουν – όπως έχουν **χρέος** να κάνουν – να μεταφέρουν στην ελληνική γλώσσα αμέσως την νέα γνώση, καθώς αυτή δημιουργείται, ο *δανεισμός* θα είναι περιορισμένος εκεί όπου είναι απαραίτητος και δεν θα παγιώνονται *δάνεια* σε τέτοιο βαθμό ώστε η απομάκρυνσή τους να είναι πράγματι *ξενηλασία*.

Εκτός από την **ΕΛΕΤΟ** και το **Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών** συνδιοργανωτές του 8^{ου} Συνεδρίου «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία» είναι και: το **Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο**, το **Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης**, το **Πανεπιστήμιο Κύπρου**, το **Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας**, ο **Ελληνικός Οργανισμός Τυποποίησης** και ο **Οργανισμός για την Διάδοση της Ελληνικής Γλώσσας**. Η Οργανωτική Επιτροπή συγκροτήθηκε από εκπροσώπους των συνδιοργανωτών και διεξήγαγε όλες τις απαιτούμενες εργασίες της διοργάνωσης. Το **Ίδρυμα Ευγενίδου** προσφέρθηκε να φιλοξενήσει τις εργασίες του Συνεδρίου στο εξαιρετικό αμφιθέατρό του. Η εμπειρία των συνέδρων του 7^{ου} Συνεδρίου από τον συνεδριακό χώρο και την τεχνική εξυπηρέτηση είναι ακόμα ζωντανή.

Η Επιστημονική Επιτροπή του 8^{ου} Συνεδρίου, με πρόεδρο τον ομότιμο καθηγητή του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών **Παναγιώτη Κοντό**, έκρινε με αυστηρά κριτήρια τις 41 προτάσεις για ανακοίνωση που υποβλήθηκαν και ενέκρινε τις 38 από αυτές, τηρώντας την παράδοση ενός Συνεδρίου υψηλής στάθμης. Υποβλήθηκαν τελικά κείμενα για τις 33 από τις εγκεκριμένες ανακοινώσεις, οι οποίες και περιελήφθησαν στο πρόγραμμα του Συνεδρίου. Ανάμεσα σ' αυτές και 8 ανακοινώσεις ξένων ομιλητών από πανεπιστήμια του εξωτερικού, φίλων της ελληνικής γλώσσας: οι 7 από αυτούς θα παρουσιάσουν την ανακοίνωσή τους στα ελληνικά. Στους εγκεκριμένους ομιλητές, ως προσκεκλημένος ομιλητής από την Οργανωτική Επιτροπή, προστέθηκε ο καθηγητής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών **Χριστόφορος Χαραλαμπάκης**, γλωσσολόγος με ιδιαίτερο έργο στην αρχαία και νέα ελληνική διαλεκτολογία και ηλεκτρονική λεξικογραφία, τη σχέση γλώσσας και λογοτεχνίας και τη γλώσσα της εκπαίδευσης, με έμφαση στην αξιοποίηση των ηλεκτρονικών υπολογιστών και της υψηλής τεχνολογίας. Ο κ. **Χαραλαμπάκης** – σε ειδική ανακοίνωση – θα μιλήσει για την αντιμετώπιση της ορολογίας στα γενικά λεξικά και θα αναπτύξει τα συμπεράσματά του από την σύγκριση δύο σύγχρονων νεοελληνικών γενικών λεξικών, συμβάλλοντας καίρια στη συζήτηση της σχέσης και συνεργασίας μεταξύ των δύο επιστημών, της Λεξικογραφίας και της Ορολογίας.

Το 8ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία» θα κλείσει (μεθαύριο το απόγευμα) με μία δίωρη Ανοικτή Συζήτηση με θέμα: «*Επιστημονική Ορολογία και Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης*»

(ΜΜΕ)», στην λογομήγυρη (πάνελ) της οποίας θα συμμετάσχουν διακεκριμένοι συνομιλητές από τον χώρο των ΜΜΕ, της επικοινωνίας και της επικοινωνήσης της επιστήμης. Η παρακολούθηση και συμμετοχή στην Ανοικτή Συζήτηση θα είναι ελεύθερη για το κοινό.

Εκ μέρους του Διοικητικού Συμβουλίου της ΕΛΕΤΟ ευχαριστώ όλους τους συντελεστές της διοργάνωσης του Συνεδρίου, τους φορείς και ιδιαίτερα τα πρόσωπα, τους – πάντα συνεπείς – χορηγούς των Συνεδρίων μας και τους ομιλητές και συγγραφείς των ανακοινώσεων· και, τέλος, όλους εσάς που αφιερώσατε την βραδιά σας στην σημερινή εκδήλωση. Με πολλούς από σας θα έχουμε την ευκαιρία να παρακολουθήσουμε μαζί και τις εργασίες του Συνεδρίου, αύριο και μεθαύριο, και να συζητήσουμε για τα ειδικά θέματα, αλλά και – μέσω αυτών – για την γενικότερη πορεία της Ορολογίας σε εθνικό και σε διεθνές επίπεδο.

8^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»

10-12 Νοεμβρίου 2011, Αθήνα

Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη

Καθηγήτρια του Αριστοτελείου Πανεπ. Θεσσαλονίκης, Α΄ Αντιπρόεδρος της Επιστημονικής Επιτροπής

Κύριε Πρόεδρε της ΕΛΕΤΟ,
Κύριοι Εκπρόσωποι των συνδιοργανωτών,
Αγαπητοί συνάδελφοι,
Κύριοι σύνεδροι,
Αγαπητοί φοιτητές και φοιτήτριες,
Κυρίες και κύριοι,

Ως Α΄ Αντιπρόεδρος της επιστημονικής επιτροπής του 8ου Διεθνούς συνεδρίου της ΕΛΕΤΟ με θέμα «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία» και εκ μέρους του Α.Π.Θ., με ιδιαίτερη χαρά, σας απευθύνω θερμό χαιρετισμό.

Όταν πριν 15 περίπου χρόνια ξεκίνησε δειλά το 1ο συνέδριο, με πρωτοβουλία του αείμνηστου Βασίλη Φιλόπουλου, δεν μπορούσαμε να προβλέψουμε την επιτυχή πορεία του θεσμού αυτού, που αποτελεί την ύψιστη επιστημονική εκδήλωση που αφορά την ελληνική ορολογία.

Το φετινό συνέδριο είναι αφιερωμένο στον Μανόλη Τριανταφυλλίδη, τον διεισδυτικό και διορατικό γλωσσολόγο, τον ακάματο και νηφάλιο εργάτη της Δημοτικής, τον συναρπαστικό δάσκαλο του ΑΠΘ, που εκτόνησε το ισχύον ορθογραφικό σύστημα και καθόρισε σε μεγάλο βαθμό τη μορφή της νεοελληνικής που χρησιμοποιούμε σήμερα.

Οι πρωτοποριακές αντιλήψεις του, τόσο γλωσσολογικές όσο και γλωσσοπαιδαγωγικές, βρήκαν την αρμόζουσα θαλπωρή στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, στο οποίο για το λόγο αυτό κληροδότησε όλη του την περιουσία. Όρος της διαθήκης του ήταν η δημιουργία στο πλαίσιο του ΑΠΘ του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Σπουδών (Ιδρύματος Μανόλη Τριανταφυλλίδη), το οποίο υπηρέτησα με όλες μου τις δυνάμεις για 8 χρόνια.

Εξετάζοντας αναδρομικά την πορεία αυτών των 8 διεθνών συνεδρίων διαπιστώνουμε ότι αναδύονται 3 ποιοτικά χαρακτηριστικά, που επιβεβαιώνονται με σταθερή συνέπεια:

1. Συμμετοχή πολλών νέων ερευνητών, συνεπώς το μέλλον προοιωνίζεται ελπιδοφόρο για την ελληνική ορολογία.
2. Παρουσίαση όχι μόνο πρακτικών λύσεων αλλά και διεισδυτική εξέταση θεωρητικών ζητημάτων που αφορούν τη δημιουργία των όρων.
3. Ευρεία εκπροσώπηση των τομέων του επιστητού, λ.χ. για φέτος πληροφορική, μαθηματικά, οικονομία, γυμναστική, γλωσσολογία, κοσμολογία, βιβλιοθηκονομία, διοίκηση έργων.

- Ακόμη η σχετική έρευνα δεν περιορίζεται στη συγχρονική εξέταση αλλά λαμβάνει υπόψη, όπου αυτό απαιτείται, και τη διαχρονία.
- Επίσης η θεματολογία των ανακοινώσεων δεν οριοθετείται αποκλειστικά μέσα στην ελληνική γλώσσα, αλλά απλώνεται και σε διαγλωσσικούς συσχετισμούς λ.χ. ανάμεσα στην ελληνική από τη μια και στη ρωσική, την ουκρανική, την αγγλική, την ισπανική από την άλλη.
- Και βέβαια δίνουν το παρών με δυναμικό τρόπο η χρήση των νέων τεχνολογιών στην ορολογία, στις βάσεις δεδομένων, στα διαδικτυακά λεξικά.
- Τέλος στην ανοικτή συζήτηση με την οποία κλείνει το 8^ο διεθνές συνέδριό μας, θα συζητηθεί το τεράστιο θέμα της εκλαΐκευσης των επιστημών, ένα ζήτημα που αφενός αποτελεί δείκτη του μορφωτικού επιπέδου της κοινωνίας μας και αφετέρου παρουσιάζει μεγάλο επιστημονικό ενδιαφέρον, η επιστημονική μελέτη του οποίου από την πλευρά της γλωσσολογίας δεν έχει ακόμη αρχίσει.
- Τέλος, οφείλουμε να υπογραμμίσουμε ότι η ΕΛΕΤΟ με τη διοργάνωση των συνεδρίων αυτών επιτελεί εθνικό έργο και αξίζει η πολιτεία να υποστηρίξει τις δραστηριότητές της. Γιατί είναι γνωστό ότι η ταχεία και επιτυχημένη μετάφραση στα ελληνικά των ξένων όρων πρακτικά συνδέεται με την επιβίωση της ΝΕ, καταρχήν βραχυπρόθεσμα στα όργανα της ΕΕ αλλά και μακροπρόθεσμα συνδέεται με την ίδια την υπόσταση της ΝΕ. Επιπρόσθετα η ΕΛΕΤΟ με τα διεθνή συνέδριά της συμβάλλει στην εδραίωση της μεταφρασεολογίας ως αυτόνομης επιστήμης.

Εύχομαι ολόψυχα ευόδωση των εργασιών του 8^{ου} συνεδρίου.

8^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»

10-12 Νοεμβρίου 2011, Αθήνα

Μαριάννα Κατσογιάννου

Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Κύπρου, Β΄ Αντιπρόεδρος της Επιστημονικής Επιτροπής

Είναι η τέταρτη συνεχόμενη φορά που έχω την τιμή, αλλά και τη χαρά, να χαιρετίζω ένα συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Ορολογίας ως εκπρόσωπος του Πανεπιστημίου Κύπρου. Πραγματικά, παρά την ιδιαίτερα δύσκολη συγκυρία που περνάει η χώρα, δεν μπορώ σήμερα παρά να χαίρομαι γιατί αυτό που συμβαίνει είναι εξαιρετικά θετικό: το γεγονός ότι υπό τις παρούσες συνθήκες η συμμετοχή στο συνέδριο «Ελληνική γλώσσα και ορολογία» παραμένει αμείωτη, το γεγονός ότι όλοι εμείς βρισκόμαστε εδώ αυτή τη στιγμή, μπορεί, νομίζω, να θεωρηθεί το καλύτερο τεκμήριο της επιτυχίας των προσπαθειών της ΕΛΕΤΟ – των προσπαθειών μίας ομάδας ανθρώπων που εργάζονται εδώ και χρόνια με αφοσίωση και ανιδιοτέλεια για την προώθηση ενός επιστημονικού στόχου.

Ως γλωσσολόγος έχω και έναν επιπλέον λόγο να χαίρομαι, εφόσον το φετινό συνέδριο είναι αφιερωμένο στη μνήμη ενός γλωσσολόγου. Είναι γνωστό ότι ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης, για τον οποίο σε λίγο θα ακούσουμε περισσότερα, υπήρξε πρότυπο διανοούμενου και επιστήμονα που εργάστηκε για την ελληνική γλώσσα. Ακόμη και σήμερα, η αξία της προσφοράς του για την εργασία όλων όσων ασχολούνται με τα γλωσσικά μας θέματα παραμένει ανεκτίμητη.

Ασφαλώς οι παρόντες, γλωσσολόγοι ή όχι, μοιράζονται τα συναισθήματά μου. Υπάρχουν επίσης πολλοί που δεν μπόρεσαν να βρισκονται σήμερα εδώ, παρακολουθούν όμως τα θέματα της ελληνικής ορολογίας και ενδιαφέρονται για την ανάπτυξή της. Εννοώ αφενός τους συναδέλφους της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Ορολογίας, τους οποίους θα συναντήσω σε λίγες μέρες στην ημερίδα ορολογίας της Λιασαβόνας, και αφετέρου τους φίλους και συναδέλφους από την Κύπρο, των οποίων και σας μεταφέρω το χαιρετισμό.

Θέλω λοιπόν να ευχηθώ καλή επιτυχία στις εργασίες του Συνεδρίου, όχι μόνο προσωπικά, αλλά και εκ μέρους όλων των προαναφερθέντων φίλων και συναδέλφων που μπορώ να σας βεβαιώσω ότι παρακολουθούν και υποστηρίζουν το έργο της ΕΛΕΤΟ – σε μερικούς από τους οποίους άλλωστε οφείλεται και η αδιάλειπτη συμμετοχή του Πανεπιστημίου Κύπρου στην οργάνωση του Συνεδρίου από το 2005 μέχρι τώρα.

Τελειώνοντας, εκτός από τους οργανωτές και τους εισηγητές του συνεδρίου, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους παρόντες, γιατί είναι αυτοί που με την υποστήριξη και τη συμμετοχή τους στο συνέδριο δίνουν στους ανθρώπους της ΕΛΕΤΟ το μήνυμα ότι πρέπει να συνεχίσουν το έργο τους.

8^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»

10-12 Νοεμβρίου 2011, Αθήνα

Χρήστος Π. Ζακολίκος

Διευθύνων Σύμβουλος του Ελληνικού Οργανισμού Τυποποίησης

Κύριε Πρύτανη, κυρίες και κύριοι

Ο Ελληνικός Οργανισμός Τυποποίησης (ΕΛΟΤ) χαιρετίζει και υποστηρίζει τις πρωτοβουλίες της Ελληνικής Εταιρείας Ορολογίας (ΕΛΕΤΟ) για τη διενέργεια των συνεδρίων με θέμα την «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία» με στόχο την αναβάθμιση των εργασιών ορολογίας και τον εμπλουτισμό της ελληνικής γλώσσας με δόκιμους όρους σε κάθε γνωστικό πεδίο.

Οι δραστηριότητες του ΕΛΟΤ περιλαμβάνουν τις διεργασίες τυποποίησης και πιστοποίησης, δηλαδή της καθιέρωσης προτύπων και της αξιολόγησης της ικανοποίησης απαιτήσεων των προτύπων.

Ανά γνωστικό πεδίο αλλά και ανάμεσα στα διάφορα γνωστικά πεδία, η τυποποίηση αρχίζει με την εναρμόνιση σε επίπεδο εννοιών με τον καθορισμό ορισμών των εννοιών βάσει των σχέσεων εννοιών με επικέντρωση στα ουσιώδη χαρακτηριστικά οριοθέτησης και την εξάλειψη ή μείωση των μη ουσιωδών διαφορών.

Η τυποποίηση συνεχίζεται με την καθιέρωση δόκιμης ορολογίας με την επιλογή του διαφανούς, «αποκαλυπτικού -δηλωτικού» της έννοιας, όρου και ειδικότερα του δόκιμου ελληνικού όρου.

Η εναρμόνιση σε επίπεδο εννοιών και όρων αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της τυποποίησης και μπορεί να βοηθήσει στη μείωση της αμφισημίας και της παρανόησης στην επικοινωνία.

Βασικός στόχος της καθιέρωσης προτύπων είναι η βελτίωση της επικοινωνίας και η αποφυγή αστοχιών επικοινωνίας στις συναλλαγές, σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Στη σύγχρονη οικονομία γνώσης, η τυποποίηση της ορολογίας αποτελεί κρίσιμη δραστηριότητα για τη βελτιστοποίηση της επικοινωνίας, τη διάχυση, αναζήτηση και ανάκτηση της γνώσης στην ελληνική και συνδυαστικά στην αγγλική ή άλλες γλώσσες.

Οι Διεθνείς Οργανισμοί Τυποποίησης στη φετινή επέτειο της Παγκόσμιας Ημέρας Τυποποίησης την 14η Οκτωβρίου επέλεξαν να τονίσουν την προστιθέμενη αξία του ενιαίου ρυθμιστικού πλαισίου με την καθιέρωση προτύπων παγκόσμιας (αλληλο)αποδοχής για τη δημιουργία εμπιστοσύνης, στην Παγκόσμια αγορά και κοινωνία.

Στο πλαίσιο αυτό ο ΕΛΟΤ πριν λίγες μέρες διοργάνωσε ειδική συνάντηση των ενδιαφερομένων για τα πρότυπα στην Ελλάδα για την ανταλλαγή των απόψεων και τη διατύπωση προτάσεων για την αναζήτηση βέλτιστων λύσεων εξορθολογισμού στη λειτουργία του Εθνικού Συστήματος Ποιότητας προκειμένου να εξυπηρετηθούν με αποτελεσματικό και αποδοτικό τρόπο οι ανάγκες της Εθνικής Οικονομίας και της κοινωνίας.

Στη σημερινή οικονομική κρίση στην Ελλάδα, την κρίση χρέους, τη δημοσιονομική κρίση, τη κρίση θεσμών και οικονομική ύφεση, την αβεβαιότητα για το μέλλον και την απειλή της χρεοκοπίας επιβάλλεται να αντέξουμε, να κρατηθούμε στη Διεθνή και Ευρωπαϊκή Τυποποίηση ως πλήρες μέλος.

Η ύπαρξη συμβατού κανονιστικού πλαισίου αποτελεί προϋπόθεση -condicio sine qua non- για επενδύσεις και ανάπτυξη στην Ελλάδα. Οι επενδύσεις στην Ελλάδα και η οικονομική και τεχνολογική ανάπτυξη προϋποθέτουν τεχνικές ρυθμίσεις και τεχνικό περιβάλλον ενιαίο και συμβατό με τις αναπτυγμένες χώρες. Χρήση Συμβατών με τις άλλες χώρες Προτύπων και προδιαγραφών για τους διενεργούμενους διαγωνισμούς για να διασφαλίσουν τη διαφάνεια και την εμπιστοσύνη των ξένων και εγχώριων επενδυτών.

Για τη διάδοση και αποδοτική εφαρμογή καινοτομιών και τη διασφάλιση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της χώρας απαιτείται αφενός η ενεργός συμμετοχή στην Ευρωπαϊκή και Διεθνή Τυποποίηση και αφετέρου η αξιοποίηση της τεχνογνωσίας που μεταφέρουν τα Διεθνή, Ευρωπαϊκά και Ελληνικά πρότυπα.

Θέλω να ευχαριστήσω όλους τους συντελεστές του Συνεδρίου, ιδιαίτερα δε τον Πρόεδρο της Οργανωτικής Επιτροπής κ. Κώστα Βαλεοντή για τις ακάματες προσπάθειές του στην διάδοση και αξιοποίηση της Τυποποίησης ορολογίας στην Ελλάδα αλλά και του εμπλουτισμού της ελληνικής γλώσσας μέσω της καθιέρωσης δόκιμης ορολογίας σε πολλαπλά γνωστικά πεδία και να ευχηθώ καλή επιτυχία στο 8^ο Συνέδριο Ορολογίας και ελληνικής γλώσσας.

8^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»

10-12 Νοεμβρίου 2011, Αθήνα

Κωνσταντίνος Καρκανιάς

Πρόεδρος του Οργανισμού για την Διάδοση της Ελληνικής Γλώσσας (ΟΔΕΓ)

Στον ΟΔΕΓ είμαστε ευτυχείς, που συμμετέχουμε στο **8^ο Συνέδριο της ΕΛΕΤΟ** και οφείλουμε να συγχαρούμε την Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας, η οποία καταφέρνει να οργανώνει ένα τόσο σημαντικό γεγονός επί τόσα χρόνια.

Σημαντικότερο όμως από το Συνέδριο είναι το έργο, το οποίο επιτελεί η Εταιρεία χωρίς καμιά ουσιαστική βοήθεια από την Πολιτεία και από αυτούς που χρειάζονται και χρησιμοποιούν ή έπρεπε να χρησιμοποιούν τους αναπτυσσόμενους όρους. Αναφέρομαι στα Πανεπιστήμια, τους επαγγελματικούς φορείς, τα Επαγγελματικά Επιμελητήρια, τις Εταιρείες.

Πρέπει εξ άλλου για μια ακόμη φορά και εγώ να αναφερθώ στην ανάγκη διεύρυνσης του έργου της Εταιρείας, ώστε να καλύψει και άλλους τομείς ορολογίας και ιδιαίτερως αυτούς των επιστημών Οικονομίας και Διοίκησης. Θα θυμίσω σε αυτό το σημείο, ότι πάρα πολλοί επιστημονικοί όροι δεν χρησιμοποιούνται μόνο στα Πανεπιστήμια, τα Επιστημονικά Εργαστήρια, την Βιομηχανία αλλά και στην καθημερινή ζωή από τους πολίτες της χώρας, οι οποίοι αγοράζουν και χρησιμοποιούν διάφορα τεχνολογικά προϊόντα αλλά ακόμη και τρόφιμα, τα οποία έχουν υποστεί κάποια επεξεργασία ή προσφέρονται σε κάποια συσκευασία.

Εξ άλλου η οικονομική κρίση, την οποία διερχόμαστε, έχει αναδείξει ακόμη περισσότερο την ανάγκη της θεσμοθέτησης ενός Μηχανισμού δημιουργίας και μεταφράσεως Όρων, ο οποίος θα περιλαμβάνει και μια Υπηρεσία Άμεσης Δράσης. Ένας τέτοιος Μηχανισμός και μια τέτοια Υπηρεσία, ήταν, είναι και θα είναι απολύτως απαραίτητοι για να μπορούν οι επιστήμονες και οι λοιποί πολίτες αλλά και οι Πολιτικοί να κατανοούν τους όρους, οι οποίοι υπήρχαν ή δημιουργούνται συνεχώς για να περιγράφουν τα συμβαίνοντα στην ελληνική και διεθνή οικονομία. Γιατί έχω την υποψία, για να μην πω την βεβαιότητα, ότι πολλοί πολιτικοί και οι περισσότεροι των πολιτών δεν αντιλαμβάνονται την σημασία των spreads, PSI-private sector involvement, EFSF-european financial stability facility κ.λπ. κ.λπ. και επομένως δεν μπορούν να σχηματίσουν ορθή γνώμη για αυτά που συμβαίνουν και μας επηρεάζουν άμεσα.

Είναι εύλογο βεβαίως σε αυτό το σημείο να με ρωτήσετε – Ποιος ενδιαφέρεται για την ορολογία μέσα στην κρίση και ποιος θα πληρώσει για την διεύρυνση των εργασιών της Εταιρείας, την θεσμοθέτηση του ανωτέρω Μηχανισμού και Υπηρεσίας, αφού μάλιστα κάτι τέτοιο δεν έγινε ποτέ μέχρι τώρα;

Η απάντησή μου σε αυτή την υποθετική ερώτηση είναι απλή: Ο Εθνικός Οργανισμός Ορολογίας του οποίου την δημιουργία έχει προτείνει η ΕΛΕΤΟ αλλά και όσα υποστηρικτικά ανέφερα προηγουμένως δεν είναι μια άχρηστη πολυτέλεια αλλά είναι απαραίτητα για την ανάπτυξη της Χώρας, χωρίς την οποία δεν θα βγούμε ποτέ από την κρίση.

Τελειώνοντας εύχομαι στους οργανωτές και τους συνέδρους κάθε επιτυχία στην διεξαγωγή του Συνεδρίου.

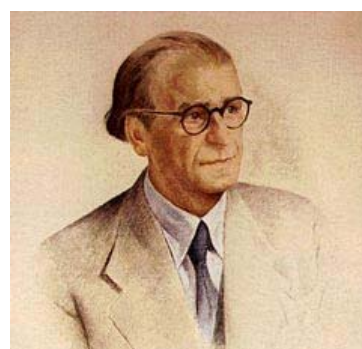
Γιώργος Παπαναστασίου

Επίκουρος Καθηγητής Ιστορικής Γλωσσολογίας του Α.Π.Θ. και Διευθυντής του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Σπουδών

Μανόλης Τριανταφυλλίδης, *Ξενηλασία ή ισοτέλεια*: ένas αιώνας μετά

0 Εισαγωγή

Στόχος της συνεισφοράς¹ μου στο 8ο Συνέδριο της Ελληνικής Εταιρείας Ορολογίας, το οποίο είναι αφιερωμένο στον Μ. Τριανταφυλλίδη, δεν είναι βεβαίως να παρουσιάσω το σύνολο της επιστημονικής του προσφοράς, η οποία βρίσκεται συγκεντρωμένη στους οκτώ ογκώδεις τόμους των *Απάντων* του και σε άλλα μεμονωμένα έργα, όπως η *Νεοελληνική Γραμματική της δημοτικής* ή τα *Οικογενειακά μας ονόματα*. Στο παρόν κείμενο θα αναφερθώ² ειδικά στην περίφημη *Ξενηλασία ή ισοτέλεια; Μελέτη περί των ξένων λέξεων της νέας ελληνικής*, και η επιλογή μου αυτή οφείλεται στο γεγονός ότι, παρά τις ιδιαίτερες συνθήκες που

ίσχυναν κατά την εποχή της συγγραφής της, η εκτενής αυτή μελέτη παραμένει επίκαιρη, καθώς τα ιδεολογήματα που οδήγησαν τον Τριανταφυλλίδη στη σύνταξή της δεν έχουν εκλείψει ακόμη και σήμερα.

1 Η *Ξενηλασία ή ισοτέλεια* του Μ. Τριανταφυλλίδη

Η *Ξενηλασία ή ισοτέλεια* γράφεται δεκαεπτά χρόνια μετά *Το ταξίδι μου*, του Γ. Ψυχάρη (1888), και έξι χρόνια πριν από τη συνταγματική καθιέρωση της καθαρεύουσας³ ως επίσημης γλώσσας του κράτους (1911), μέσα σε ένα πλαίσιο όπου το γλωσσικό ζήτημα βρίσκεται στο επίκεντρο της πολιτικής, κοινωνικής και πνευματικής-πολιτιστικής ζωής του τόπου. Επίσης, σε μια εποχή κατά την οποία στην ελληνική γλωσσολογική επιστήμη κυριαρχεί η φυσιογνωμία του καθηγητή Γεωργίου Χατζιδάκι, ο οποίος, αν και παίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στη δημιουργία έντονου ενδιαφέροντος για τη μελέτη της δημώδους γλώσσας, είναι υπέρμαχος της καθαρεύουσας. Το πρώτο αυτό έργο του Τριανταφυλλίδη, που κυκλοφορεί όταν ο ίδιος είναι μόλις 22 ετών, εντυπωσιάζει με την πληρότητά του, προδίδοντας τη γνώση της ιστορίας της ελληνικής και την καθαρότητα της γλωσσολογικής σκέψης του συγγραφέα. Αλλά και την

¹ Ευχαριστώ θερμά τον Πρόεδρο της Ελληνικής Εταιρείας Ορολογίας κ. Κ. Βαλεοντή και τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου της Ελληνικής Εταιρείας Ορολογίας για την πρόσκληση που μου απηύθυναν να εκφωνήσω την κεντρική ομιλία του 8ου Διεθνούς Συνεδρίου της Εταιρείας. Μεταφέρω, επίσης, τις θερμές ευχαριστίες του Διοικητικού Συμβουλίου του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Σπουδών, του γνωστού Ιδρύματος Μανόλη Τριανταφυλλίδη, για το γεγονός ότι το 8ο Συνέδριο της Εταιρείας είναι αφιερωμένο στον μεγάλο Έλληνα γλωσσολόγο.

² Άλλα κείμενα του Τριανταφυλλίδη που αναφέρονται στο λεξιλόγιο είναι η ολοκληρωμένη μορφή της διατριβής του *Die Lehnwörter der mittlgrichischen Vulgärliteratur* (1909) και τα άρθρα του «Τα “ντόρικα” της Ευρυτανίας. Συμβολή στα ελληνικά “μαστόρικα”» (1915) και «Ελληνικές συνθηματικές γλώσσες» (1953)· σε αυτά μπορούν να προστεθούν βέβαια τα ποικίλα δημοσιεύματά του που αφορούν την ορθογραφία.

³ Βλ., μεταξύ άλλων, Papanastassiou [2010] με τη βιβλιογραφία που παρατίθεται για το γλωσσικό ζήτημα. Επίσης, βλ. Μπαμπινιώτης (επιμ.), [2011].

καθαρή ματιά με την οποία αντικρίζει τα πράγματα ένας νεαρός επιστήμονας, απόφοιτος ενός συντηρητικού πανεπιστημίου, και μαθητής του Χατζιδάκι.

1.1 Ορισμός των δανείων

Ήδη στην Εισαγωγή ο Τριανταφυλλίδης δηλώνει ότι «θα διαλάβωμεν περί των ξένων λέξεων, αι οποίαι καθ' εκάστην εμφανίζονται εις την λαλουμένην, εν μέρει περιτταί, εν μέρει αναγκαίαι, και αι οποίαι και εις το μέλλον, ας το ελπίσωμεν, δεν θα παύσουν να μας επισκέπτονται μαζί με τον πολιτισμόν».⁴ Η ευχή αυτή του Τριανταφυλλίδη αφενός ξεκαθαρίζει από την αρχή τη στάση του απέναντι στον λεξιλογικό δανεισμό και αφετέρου δείχνει τη σύνδεση που υπάρχει ανάμεσα στα δάνεια και στις – αναπόφευκτες και βεβαίως επιθυμητές – πολιτισμικές ανταλλαγές μεταξύ των λαών. Για τον ορισμό των δανείων ο Τριανταφυλλίδης ανατρέχει στον Noreen: «λέξεις ξέναι είναι όσες εισήχθησαν εις χρήσιν ληφθείσαι ουχί εξ αυτής της εγχωρίου γλώσσης αλλά έξωθεν, αδιάφορον αν εκ ζώσης γλώσσης ή μη, αν εκ συγγενούς ή μη, αν εκ της αρχαιοτέρας φάσης της γλώσσης ή εκ των διαλέκτων».⁵ Καθιστά, επομένως, από την αρχή σαφές ότι, παρά τις κρατούσες αντιλήψεις, δάνεια δεν είναι μόνο οι λέξεις που προέρχονται από άλλες γλώσσες αλλά και αυτές που μια γλώσσα δανείζεται από παλαιότερη φάση της ιστορίας της, όπως πολύ συχνά συνέβη με τη νέα ελληνική, η οποία δανείζεται από την αρχαία.⁶ Παρατηρεί επίσης ότι η εκκαθαριστική λογική της καθαρεύουσας, η ονομαζόμενη *ξενηλασία*, περιορίζεται σε λέξεις τουρκικής, ιταλικής, σλαβικής, αλβανικής, συχνά γαλλικής, ακόμη και λατινικής προέλευσης, «εφ' όσον οι γράφοντες τας γνωρίζουν και τας θεωρούν ξένας ακόμη. Δεν είπαμεν εφ' όσον τας αισθάνονται, επειδή δεν θα ευρισκόμεθα εις την αλήθειαν και ίσια ίσια εκ της επικρατούσης πλάνης ότι αισθανόμεθα τας λεγομένας ξένας λέξεις απορρέει κατά μέγα μέρος η κατ' αυτών κατακραυγή και η περί αυτών αμφισβήτησις».⁷ Επομένως, ο Τριανταφυλλίδης αποσαφηνίζει ότι τα δάνεια, ακόμη και αυτά από άλλες γλώσσες, δεν τα αντιλαμβανόμαστε ως τέτοια, επειδή έχουν καταστεί κομμάτι της ελληνικής, αφού «αν καταφύγωμεν εις το γλωσσικόν αίσθημα του απαιδεύτου, του μη γνωρίζοντος ξένας γλώσσας και μη διδαχθέντος ποτέ περί ξένων λέξεων [...] θα πεισθώμεν ότι αυτός δεν ηξεύρει από ξένας λέξεις. Κάθε λέξις που μεταχειρίζεται ομιλών, ξένης καταγωγής ή όχι, αφομοιωμένη τυπικώς και φωνητικώς με τας επιλοίπους λέξεις της γλώσσης του, είναι ισότιμον μέλος του λεκτικού του θησαυρού».⁸

Ο ορισμός των δανείων που δέχεται και χρησιμοποιεί ο Τριανταφυλλίδης τον οδηγεί στο αναπόφευκτο συμπέρασμα ότι «αν όλοι οι Έλληνες ομιλούντες λέγουν *πατάτες, κάλτσες, μπρίκι, τουφέκι, κορδόνη, άντζες* ό,τι οι αρχαίοι έλεγαν ή θα έλεγαν *γεώμηλα, περικνημίδες, πρόχους, τυφέκιον, θώμιγξ, ιγνύαι*, ελληνικά λέξεις είναι δι' ημάς σήμερα αι πρώται και όχι αι δεύτεραι, τας οποίας κανείς νέος Έλληνας δεν ετόλμησε ποτέ να εκστομίση ομιλών την μητρικήν του γλώσσαν, την νέαν ελληνικήν, ξέναι δε είναι αι δεύτεραι, η *πρόχους* και η *θώμιγξ*, αφού, μολονότι αναφέρονται εις γνωστά του πράγματα, χρειάζεται λεξικόν διά να τας καταλάβη.»⁹ «Διατί τώρα, πότε και πώς ήλθεν εις την γλώσσαν μας η *κάλτσα* και από ποίαν γλώσσαν, το ότι το *κρεβάτι* είναι λέξις λατινική απαντώσα ήδη εις το Ευαγγέλιον και ευρισκομένη εις τα χείλη του ελληνικού έθνους ήδη προ δισχιλίων σχεδόν ετών μαζί με την *σκάλα*, το ότι το *πανί*, η *σούβλα* και η *βάρκα* ωσαύτως υπάρχουν εις την γλώσσαν μας από πολλών αιώνων και εις ποίον λόγον

⁴ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 11].

⁵ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 12].

⁶ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 12].

⁷ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 14].

⁸ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 15].

⁹ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 16].

οφείλεται η είσοδος αυτών των λέξεων, αυτό είναι δουλειά του φιλόλογου και του γλωσσολόγου [...].»¹⁰ «Όλοι μας μεταχειριζόμεθα λέξεις παντοειδούς προελεύσεως, όλοι μας λέγομεν συχνά πυκνά λέξεις καθώς: *αγγαρεία, αβαρία, αμυγδαλιά, τίγρις, βιβλίο, λάβαρον, βουνό* [...]· αλλά αι λέξεις αυταί δεν είναι πλέον περσικάί, αραβικάί, σημιτικάί, μηδικαί, αιγυπτιακαί, ασσυριακαί [...]. Όλαι αυταί αι λέξεις κατάγονται μεν η καθεμιά από άλλην ξένην γλώσσαν, αλλά προ πολλού εχρίσθησαν ελληνικάί· [...] όλαι αυταί αι λέξεις έγιναν μέλη της ίδιας γλώσσης, κλίνονται με τον ίδιον τρόπον, υπάγονται εις την ίδιαν γραμματικήν και τον ίδιον γλωσσικόν διάκοσμον, λέγονται από τους ίδιους ανθρώπους, ανήκουν εις την γλώσσαν των νέων Ελλήνων, εξελληνισθείσαι παρουσιάζουν τα ίδια φαινόμενα με τας γνησίας ελληνικάς λέξεις και δι' αυτό είναι ελληνικάί [...].»¹¹ Ως αποδείξεις ότι τα δάνεια έχουν ελληνοποιηθεί, ο Τριανταφυλλίδης αναφέρει ότι: (1) Οι ξένες λέξεις είναι εύχρηστες σε μεταφορές· αυτό σημαίνει ότι έχουν πλήρως εξελληνιστεί, με τρόπο που «διαλάμπει όλη η φαντασία και όλη η αγχίνοια του λαού που τας εδημιούργησε».¹² Στη συντριπτική πλειονότητα των περιπτώσεων οι λέξεις αυτές είναι εντελώς αναντικατάστατες. Ακόμη και αν πούμε τον *τενεκέ λευκοσίδηρο*, η φράση *είναι τενεκές* δεν αλλάζει. (2) Τα δάνεια σχηματίζουν πολλά σύνθετα και παράγωγα: «[...] και παράγωγα σχηματίζουν, καθώς κάθε άλλη νεοελληνική λέξις, και σύνθετα, ακόμη δε προσκολλώνται και εις άλλας λέξεις και καταλήξεις ξένης καταγωγής· συχνά εκφράζουν ιδιαίτερας αποχρώσεις, συχνά εδημιούργησαν εις την γλώσσαν θέσιν ιδιαίτεραν ή ανεπλήρωσαν ανάγκην της γλώσσης [...].»¹³

Κατάληγει, επομένως, υποστηρίζοντας ότι «αι ξέναί λέξεις αι οποιαί θεωρούντο ξέναί δεν είναι ξέναί με την σημασίαν που τας νομίζουν, αφού μορφωμένοι και αμόρφωτοι δεν τας αισθάνονται ως τοιαύτας· απλώς είναι λέξεις ελληνικάί με καταγωγήν ξένην και τίποτε περισσότερον.»¹⁴

Από την άλλη, λέξεις όπως *φανατισμός, πατριωτισμός, ουτοπία, επιρροή* κτλ. ήταν άγνωστες στους Έλληνες, αλλά, επειδή δεν δίνουν την εντύπωση δανείων, κανείς δεν ενοχλείται από αυτές. «Ο λόγος είναι ότι μία λέξις νομίζεται ότι εξελληνίσθη όταν συμφωνή φωνητικώς και τυπικώς προς την αρχαίαν γραμματικήν· αδιάφορον αν εις την γλώσσαν που ομιλούν όλοι οι σημερινοί Έλληνες υπάρχη ο φθόγγος *τσ (τσίπα, τσιμπώ, έτσι)*, αν υπάρχη η κατάληξις *-ι, -ιού (παιδί -ιού, μάτι -ιού, χέρι -ιού)*· το *παπούτσι* δεν είναι ελληνική λέξις επειδή δεν ευαρμοστεί εις την αρχαίαν γραμματικήν, εις τον γραπτόν λόγον. Ο *σανός* πάλιν είναι *σλαβική λέξις*· και όμως κανείς δεν την πειράζει, επειδή δεν φαίνεται· οι περισσότεροι μάλιστα την νομίζουν αρχαίαν ελληνικήν, καθώς αρχαίας ελληνικάς νομίζουν οι πολλοί και την *αυτοψίαν*, την *στατιστικήν*, τον *εγωισμόν*, λέξεις που έπλασαν οι ξένοι κάκιστα από ελληνικά στοιχεία.»¹⁵

1.2 Ο δανεισμός ως χαρακτηριστικό όλων των γλωσσών

Βασικό σημείο της επιχειρηματολογίας του Τριανταφυλλίδη είναι ότι ο λεξιλογικός δανεισμός είναι χαρακτηριστικό όλων των ζωντανών γλωσσών, και βέβαια συνέβη και σε παλαιότερες περιόδους της ελληνικής, συγκεκριμένα στην αρχαία, την οποία οι οπαδοί της καθαρεύουσας θεωρούν πρότυπο. Αν

¹⁰ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 16]. Και βέβαια τα πράγματα περιπλέκονται όταν διαπιστώνεται ότι π.χ. ένα νεοελληνικό επίθημα μπορεί να έχει δύο προελεύσεις, μία ελληνική και μία ξένη, οπότε η προσπάθεια αποβολής από τη γλώσσα του ξένου στοιχείου είναι προφανώς αδιέξοδη: «Τι έχει να κάμη αν η κατάληξις *-άρι* εις μεν το *ζευγάρι* κατάγεται από την αρχαίαν ελληνικήν, εις δε το *αλφαβητάρι* από την λατινικήν. Τι πειράζει ότι η κατάληξις *-άδα* εις μεν την *κιτρινάδα*, τις *κρυάδες* προήλθεν από την ιταλικήν *-ada*, ενώ εις την *λαμπάδα* και τις *αγελάδες* εσώθη ο αρχαίος τύπος *-άς, -άδος*.» [Τριανταφυλλίδης 1963, 16-17]

¹¹ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 20].

¹² Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 74].

¹³ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 134].

¹⁴ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 21].

¹⁵ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 23-24].

λοιπόν ορίσουμε τα δάνεια ως «λέξεις που εισήλθαν εις την γλώσσαν μας από τας ξένας γλώσσας»,¹⁶ τότε θα πρέπει να προγράψουμε λέξεις όπως *αμύγδαλον, ρόδον, βιβλίον, μίτρα, μαγεύω, βασανίζω* κτλ., γιατί και αυτές ήταν ξένες για τους αρχαίους, οι οποίοι, αν είχαν κάνει την ίδια σκέψη, θα έπρεπε να τις είχαν διώξει και αυτοί από τη γλώσσα τους.¹⁷ «Αν δε χιλιετηρίδες κατέστησαν ελληνικά το *αμύγδαλον* και το *ρόδον*, δεν είναι άδικον να μη θεωρήσωμεν ελληνικά το *ακουμπώ*, τον *ρήγα*, το *κρεβάτι* και το *καπίστρι*, την *κάμαρα* και το *σκαμνί*, λέξεις αι οποίαι ήδη από την λατινικήν εισήλθαν εις την γλώσσαν μας και αριθμούν βίον σχεδόν δισχιλιετή εις αυτήν; Η μόνη διαφορά μεταξύ του *βιβλίου* και του *παπουτσιού* είναι ότι εκείνο μεν είχε πολιτογραφηθεί ήδη εις την αρχαίαν, τούτο δε μόνον εις την νέαν· αλλά μήπως και αυτή δεν έχει δικαίωμα να προσλάβη και αφομοιώση ξένας λέξεις καθώς έκαμνεν η αρχαία, καθώς κάμνει κάθε γλώσσα;»¹⁸

1.3 Σε τι χρησιμεύουν τα δάνεια

«Η είσοδος των ξένων λέξεων εις τας γλώσσας οφείλεται πάντοτε εις κάποιον λόγον, φανερόν ή λανθάνοντα· ή η ξένη λέξις γίνεται γνωστή μαζί με νέον αντικείμενον, ή η εμφάνισις της συνδέεται με τελειοποίησιν γνωστού ήδη και ωνομασμένου πράγματος, ή είναι αποτέλεσμα ξένης επιβολής, ξένης κυριαρχίας, ή οφείλεται απλώς εις ξενομανίαν, πιθηκισμόν κτλ. Ανεξαρτήτως όμως του λόγου ο οποίος συνήργησεν εις τούτο, οιαδήποτε και αν ήτο η αφορμή η προκαλέσασα την εξαφάνισιν της τυχόν προϋπαρχούσης εγχωρίου λέξεως και την επικράτησιν της ξένης, όταν μια φορά έχη γενικευθή πλέον η χρήσις της, όταν η ξένη λέξις εισελθούσα εις γενικήν χρήσιν διετέλεσεν ολοκλήρους εκατονταετηρίδας μέλος της γλώσσας η οποία την επολιτογράφησε, αποκτά δικαιώματα αναφαίρετα.»¹⁹

Αναφέροντας παραδείγματα από γλώσσες όπως τα γαλλικά, ο Τριανταφυλλίδης αναδεικνύει τον δανεισμό ως παράγοντα εμπλουτισμού του λεξιλογίου. «Εις όλας τας γλώσσας αι ξένοι λέξεις πάντοτε συνετέλεσαν και συντελούν εις πλουτισμόν του λεξικού των· αντί ν' αντικατασταθούν υπό των εγχωρίων λέξεων, διατηρούνται εν χρήσει πλησίον αυτών ή των τυχόν νέων πλαττομένων, εκφράζουσαι απόχρωσιν διά την οποίαν δεν υπάρχει ή δεν ευχρηστεί η εγχώριος λέξις.»²⁰ Σχετικά παραδείγματα υπάρχουν άφθονα: «[...] το *αριβάρω* δεν σημαίνει ακριβώς ό,τι και το *φτάνω*, το *φίνος* ό,τι και το *λεπτός*, το *σίγουρος* -*άρω* ό,τι και το *βέβαιος*, το *σκαπουλέρνω* ό,τι και το *ξεφεύγω*, η *κατσάδα* και το *κατσάδιασμα* ό,τι και το *μάλωμα*.»²¹ Επομένως, «αι ξένοι λέξεις επλούτισαν την γλώσσαν μας».²²

1.4 Είναι δυνατή η αποβολή των δανείων;

Έχοντας ξεκαθαρίσει ποιες λέξεις θα πρέπει να θεωρηθούν δάνεια, ο Τριανταφυλλίδης επιχειρεί στη συνέχεια να απαντήσει στο ερώτημα αν οι λέξεις αυτές μπορούν να αποβληθούν. Ο Κοραής, για παράδειγμα, έδινε στο ερώτημα αυτό καταφατική απάντηση και αρκετοί άλλοι στην εποχή του Τριανταφυλλίδη, αλλά και στη δική μας, πιστεύουν το ίδιο. Κατ' αρχάς ο Τριανταφυλλίδης ξεκαθαρίζει ότι είναι άλλο πράγμα η συνειδητή εκδίωξη των λέξεων ξένης προέλευσης, η *ξενηλασία*, και άλλο η σταδιακή και ασυνείδητη αντικατάσταση του λεξιλογίου, δανείου ή μη, που συμβαίνει σε όλες τις γλώσσες με το

¹⁶ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 21].

¹⁷ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 21-22].

¹⁸ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 22].

¹⁹ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 115].

²⁰ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 105].

²¹ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 112].

²² Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 134].

πέρασμα του χρόνου. Το γεγονός, για παράδειγμα, ότι πολλές διαλεκτικές λέξεις, π.χ. τα επτανησιακά *πόντε* 'γέφυρα', *πίατσα* 'πλατεία', που συμπτωματικά είναι δάνεια, έχουν ήδη σημαντικά υποχωρήσει και δεν χρησιμοποιούνται πλέον στην εποχή του από τους διαλεκτόφωνους ομιλητές, δεν σημαίνει ότι πέτυχε η εκκαθάριση των δανείων σε αυτά τα ιδιώματα, αλλά απλώς ότι οι ομιλητές τους υιοθέτησαν στη θέση των λέξεων αυτών τύπους της κοινής, τις οποίες άκουσαν από άλλους Έλληνες: *γέφυρα*, *πλατεία* κτλ. Σε διαφορετική κατηγορία ανήκουν λέξεις όπως *μινίστρος*, *γαζέτα*, *παρλαμέντο*, που αποβλήθηκαν και στη θέση τους χρησιμοποιούνται τα *υπουργός*, *εφημερίδα*, *βουλή*, επειδή η χρήση τους συνδέεται με την υπόσταση της Ελλάδας ως ελεύθερου κράτους. Έτσι, η εισαγωγή λέξεων όπως *κλητήρας*, *λοχίας*, *δικαστής* στη θέση των *ζαππιές*, *τσαούσης*, *καδής* οφείλεται σε επιβολή της πολιτείας – αλλά εδώ πρόκειται για θεσμούς που ορίζει η ίδια η πολιτεία. Όσον αφορά όμως τις κοινές λέξεις, ακόμη και αν αποφεύγει κανείς συνειδητά κάποια δάνεια στον γραπτό λόγο, γράφοντας *αλεξιβρόχιον* αντί *ομπρέλα*, στον προφορικό λόγο θα χρησιμοποιήσει πάντοτε αυθόρμητα τη λέξη *ομπρέλα*. Άλλοτε πάλι καθιερώθηκε παράλληλα μια δεύτερη λέξη για μια ξένη που προϋπήρχε, π.χ. *διασκεδάση* – *γλέντι*, *έριδα* και *φιλονικία* – *καβγάς*, επειδή καθεμιά από αυτές απέκτησε συγκεκριμένη σημασιολογική απόχρωση ή πραγματολογική χρήση. Συμπερασματικά, «εδείχθη ότι και εκεί όπου πραγματικώς εισέρχεται εις τον ζωντανόν λόγον μία νεκρά λέξις, ή η μεταβάπτισις είναι μόνον φαινομενική ή συντρέχουν άλλοι ιδιαίτεροι λόγοι· ή λόγου χάριν η νέα λέξις επιβάλλεται υπό της διοικήσεως και της επισήμου γλώσσης (*μινίστρος* – *υπουργός*) [...] ή η λέξις ήτο ακόμη χρήσεως περιωρισμένης κατά την εποχήν της εκβολής της (*γαζέτα* – *εφημερίδα*), ή εισήχθη μαζί με νέον πράγμα (*χάνι* – *ξενοδοχείο*), ή εξέφρασε νέαν απόχρωσιν (*ντουλάπι* – *ιματιοθήκη*), ή εισήλθεν ως συνώνυμος της εν χρήσει της οποίας περιωρίσθη το πλάτος (*γλεντώ* – *διασκεδάζω*), ή επεβλήθη, αλλά μόνον εις περιωρισμένην χρήσιν, εκεί όπου ήτο δυνατόν (*πηλήκιον* – *κράνος* – *καπέλο*), ή τέλος εξεφράσθη το ίδιο πράγμα αλλά με άλλον τρόπον (*σκαλοπάτι* – *βαθμίσ πολιτισμού*)».²³

1.5 Γιατί επιχειρείται η αποβολή των δανείων

Κρίσιμο είναι το ερώτημα που αφορά τους λόγους για τους οποίους επιχειρείται η αποβολή των ξένων δανείων. Αν αυτό γίνεται επειδή «αι ξένοι λέξεις μάς ενθυμίζουν ημέρας δουλείας»,²⁴ ο Τριανταφυλλίδης θεωρεί ότι «διά τον απροκατάληπτον ερευνητήν [...], διά κάθε επιστήμονα, αι λέξεις αυταί δεν είναι κηλίδες ατιμαστικά που πρέπει με κάθε τρόπον να εξαλειψωμεν ή συγκαλύψωμεν [...]· είναι καθώς όλαι αι γλωσσικάι μαρτυρίαί η ζωντανή μαρτυρία της επιδράσεως – μικράς ή μεγάλης – που εξήσκησαν εις το ελληνικόν έθνος οι λαοί με τους οποίους συνεχρωπίσθη κατά την ιστορικήν του σταδιοδρομίαν.»²⁵ Και συνεχίζει: «[...] αι ξένοι λέξεις εισεχώρησαν βαθιά μέσα μας και [...] εις την ψυχήν του έθνους δεν υφίσταται καμία απολύτως διαφορά μεταξύ αυτών και των γνησίων ελληνικών λέξεων· [...] αι ξένοι λέξεις που είναι πολιτογραφημένοι εις την νέαν μας γλώσσαν όχι μόνον εξωτερικώς παρέλαβαν την ελληνικήν μορφήν, αλλά και εσωτερικώς έγιναν ελληνικάί, εξομοιωθείσαι με τας άλλας ελληνικάς λέξεις και οργανικώς συναφθείσαι με αυτάς εις έν όλον.»²⁶

²³ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 56]. Αξίζει επίσης να επισημανθεί ότι δανεισμός δεν συνέβη μόνο σε λεξιλογικό επίπεδο αλλά και σε μορφολογικό. Ως επιθήματα ξένης προέλευσης ο Τριανταφυλλίδης αναφέρει τα *-άτος*, *-ίσιος*, *-ούρα*, *-άρης*, *-ούλα*, *-ούκλα*, *-τζής*, *-άδα* κτλ. «Η εκβολή οιασδήποτε εξ αυτών θα επτώχυνε μεγάλως την γλώσσαν, αφού δεν πρόκειται περί μιάς μόνον λέξεως αλλά περί ολοκλήρου κατηγορίας.» [Τριανταφυλλίδης 1963, 92]

²⁴ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 60].

²⁵ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 61].

²⁶ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 73].

Ωστόσο, όπως αποδεικνύει ο Τριανταφυλλίδης, η αληθινή αιτία της κατακραυγής εναντίον των δανείων δεν είναι επειδή είναι δάνεια αλλά επειδή αποτελούν μέρος της δημώδους γλώσσας.²⁷ «Ο καθαρισμός της γλώσσας από τας ξένας λέξεις – καθώς ημείς εδώ αντιλαμβανόμεθα autás – είναι μέρος μόνον ελάχιστον του καθαρισμού αυτής από κάθε άλλον ποικίλον και φανταστικόν ρύπον.»²⁸ «Μερικοί άλλωστε το λέγουν καθαρά, δεν θέλουν απλώς να απαλλάξουν την δημώδη από τας ξένας λέξεις, δεν θέλουν την δημώδη καθαρισμένην από τα ξένας λέξεις, αλλά δεν θέλουν καθ' ολοκληρίαν την δημώδη, την οποίαν εχάλασαν αι ξένοι λέξεις.»²⁹ «Κανείς δεν αφήνει τα παντζάρια διά να πάρη τα κοκκινογούλια, αλλά μόνον διά τα αττικά τεύτλα [...]. Το ξεκαβαλικεύω δεν γίνεται πεξεύω ή ξεπεξεύω αλλά αφιππεύω.»³⁰ Και από τα ξένα δάνεια δεν αποφεύγονται όλα: «Η σκάλα και η πόρτα, το ταμπούρι και το μετερίζι είναι βάρβαρα και χυδαία, αλλά δεν ανευρίσκεται ίχνος βαρβαρότητος εις τον κανίβαλον, λέξιν των ανθρωποφάγων του καραϊβείου πελάγους, και το μαμούθ, λέξιν η οποία ωρμήθη από τας σιβηρικής στέπας.»³¹ Μερικές φορές οι λέξεις που προτείνονται για να αντικαταστήσουν τα δάνεια είναι επίσης δάνεια. «Με τον ίδιον τρόπον το ασάλι αντικαθίσταται από τον χάλυβα, το καπάρο από τον αρραβώνα, ο σαράφης από τον κολλυβιστήν· η πάγκοινος μπίρα ζητείται να μετατραπή εις ζύθον, ποτόν από κριθήν των αρχαίων Αιγυπτίων, ενώ αυτοί οι αρχαίοι μαρτυρούν ότι η λέξις δεν είναι ελληνική· το ποκάμισο υπεχώρησεν εις τον φοινικικόν χιτώννα, ενώ αν ακριβολογήσωμεν το ποκάμισο είναι ελληνικώτερον του χιτώννος, αφού μόνο κατά το ήμισυ είναι ξένη λέξις (υπό camisa).»³² «Τουναντίον μία ξένη λέξις γίνεται δεκτή με ανοικτάς αγκάλας, αρκεί να έχη τον αρχαίον τύπον, να είναι δοκιμοφανής [...]. Η επιρροή, η προπαγάνδα και ο φανατισμός, η μεμβράνα, το ερμητικώς και το μωσαϊκόν δίνουν και παίρνουν και ολίγοι πειράζονται από την παρουσίαν των· ακόμη και αν τους ειπήτε ότι είναι ξένοι.»³³

1.6 Τι συμβαίνει σε άλλες γλώσσες

Η σύγκριση με καταστάσεις που συμβαίνουν σε άλλες γλώσσες αποτελεί για τον Τριανταφυλλίδη ένδειξη για το πώς πρέπει να αντιμετωπιστεί το θέμα των δανείων στη νέα ελληνική. Με δεδομένο ότι όλες οι γλώσσες γνωρίζουν το φαινόμενο του λεξιλογικού δανεισμού, το ερώτημα είναι αν και σε αυτές υπάρχουν τάσεις καθαρισμού, και, αν ναι, σε ποιο βαθμό και για ποιο λόγο.³⁴ Διαπιστώνεται ότι «οπουδήποτε και αν στραφώμεν και εις την ιστορίαν οιασδήποτε γλώσσας και αν αποβλέψωμεν, αν εξαιρέσωμεν κάποιαν φυσικήν αντίδρασιν, η οποία εξεδηλώθη κατά της περιττής και αδικαιολογήτου καταχρήσεως, κατά της αλογίστου εισαγωγής των ξένων λέξεων, αν αφήσωμεν κατά μέρος την προσπάθειαν να χρησιμοποιηθούν εγχώριοι λέξεις εις την θέσιν λατινικών ή ελληνικών, επιστημονικών ή τεχνικών όρων, θα είναι εντελώς αδύνατον να εύρωμεν την κατακραυγήν και τον διωγμόν, ο οποίος ενηργήθη εις ημάς εναντίον των λέξεων ξένης καταγωγής. Είτε εις τα γαλλικά ανατρέξωμεν, είτε εις τα αγγλικά είτε εις τα ολλανδικά είτε εις τα ιαπωνικά, δεν θα ημπορέσωμεν να εύρωμεν φαινόμενον ανάλογον προς το ιδικόν μας, οι οποίοι κάμνομεν πόλεμον εις το μπρίκι και το φλιτζάνι, το μπαστούνι και το τουφέκι.»³⁵ Για την ιδιαιτερότητα αυτή ευθύνεται το γλωσσικό ζήτημα: «[...] ζήτημα ξένων λέξεων δεν

²⁷ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 124].

²⁸ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 125].

²⁹ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 125].

³⁰ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 126].

³¹ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 129].

³² Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 130-131].

³³ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 128].

³⁴ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 155-164].

³⁵ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 166-167].

θα είχαμε αν δεν υπήρχαν αρχαίοι και δόκιμοι γλώσσα· μόνοι ημείς έχομεν αρχαίον τυπικόν· μόνοι ημείς έχομεν υπέρπλουτον μητέρα ετοιμην να δώση ό,τι λείπει [...]. [...] με δύο λέξεις, μόνοι ημείς έχομεν γλωσσικόν ζήτημα· και αν η γλώσσα μας δεν εθεωρείτο ‘χαλασμένη’ και αν έλειπαν από την ιστορίαν της οι μοναδικοί εις τον κόσμον ‘διορθωταί’ και ‘καθαρισταί’, δεν θα εγεννάτο εις την σύγχρονόν μας αντίληψιν η πρωτοφανής θεωρία περί ‘ξένης’ λέξεως, αυτό το δυσόριστον προϊόν νεοελληνικής εφευρέσεως.»³⁶ Η κρατούσα αντίληψη επί του θέματος, όμως, ήταν διαφορετική και την είχε εκφράσει ο ίδιος ο Χατζιδάκις, ο οποίος υποστήριζε ότι ακόμη και αν όλες οι άλλες γλώσσες ανέχονταν τα δάνεια, ειδικά η ελληνική και μόνο η ελληνική θα έπρεπε να επιδιώκει την αποβολή τους (βλ. παρακάτω στο 3).³⁷

Μιλώντας πιο συγκεκριμένα, ο Τριανταφυλλίδης συγκρίνει τον τρόπο με τον οποίο αντιμετώπισαν το ζήτημα οι Γερμανοί, στους οποίους επίσης τέθηκε ζήτημα καθαρισμού της γλώσσας. Θέλοντας να αναδείξει την απόλυτη αντίθεση ανάμεσα στις δύο περιπτώσεις και ύστερα από μια αναφορά στον λεξιλογικό δανεισμό της γερμανικής,³⁸ ο Τριανταφυλλίδης τονίζει ότι η τάση για καθαρισμό της γερμανικής γλώσσας, η οποία μάλιστα πήρε επίσημο χαρακτήρα όταν ιδρύθηκε η ‘Γενική Γερμανική Γλωσσική Ένωση’ (Allgemeiner deutscher Sprachverein), αφορά τη διοικητική και επιστημονική ορολογία και σε καμία περίπτωση λέξεις της καθημερινής γλώσσας. Εξάλλου, οι Γερμανοί κάνουν διάκριση ανάμεσα στα δάνεια (Lehnwörter) και στις ξένες λέξεις, θεωρώντας ότι στην πρώτη κατηγορία ανήκουν περιπτώσεις λέξεων που ανήκουν πλέον στον κορμό της γλώσσας, και των οποίων βέβαια δεν ζητείται η αποβολή.³⁹ «Αρκεί μία ξένη λέξις εισελθούσα εις τα γερμανικά να έχη προσλάβη εις το στόμα του λαού μίαν παραγωγικήν κατάληξιν και αυτό θεωρείται απόδειξις ότι επολιτογραφήθη, ότι έγινε δάνειος.»⁴⁰ «Ο αγών εις την Γερμανίαν ως εκ της γενέσεώς του και της φύσεώς του εστρέφετο [...] και στρέφεται κυρίως και πρωτίστως [...] εναντίον της ξενομανίας και του πιθηκισμού· διευθύνεται [...] εναντίον των λέξεων, με τας οποίας οι πεπαιδευμένοι και γαλλομαθείς φιλοτιμούνται να στολίζουν την γλώσσαν των διά να φανούν ευγενέστεροι και να ομιλήσουν κομψότερα από τον κοινόν λαόν [...]: εις την Γερμανίαν δεν εχρησίμειυσαν ποτέ ως αποδιοπομπαίοι τράγοι αι δάνειοι λέξεις όσαι υπάρχουν εις την δημώδη, την γλώσσαν του λαού, την συνήθη, την κοινήν, την καθωμιλουμένην, την γλώσσαν που θηλάζουν οι Γερμανοί με το μητρικόν γάλα [...].»⁴¹ «Με άλλους λόγους: δεν τους μέλλει τους Γερμανούς πώς το έλεγαν ή πώς θα το έλεγαν οι αρχαίοι, εν αντιθέσει με τον λαόν, αλλά ακριβώς το αντίθετον· πώς το λέγει, ή, αν δεν το λέγη, πώς θα το έλεγε και πώς θα ημπορούσε να το ειπή ο λαός, όταν οι λόγιοι, οι μορφωμένοι και οι γλωσσομαθείς τού ομιλούν γλώσσαν ακατάληπτον και ξένην.»⁴² Η διαφορά ανάμεσα στις δύο περιπτώσεις είναι τεράστια. «Ημείς επρογράψαμεν από τον γραπτόν μας λόγον λέξεις ευρισκομένας προ αιώνων και χιλιετηρίδων εις την γλώσσαν μας διότι δήθεν είναι βάρβαροι, λέξεις εκλαϊκευθείσας και δημώδεις διότι δήθεν είναι χυδαίαί, λέξεις πασιγνώστους διότι δήθεν είναι πρόστυχες, λέξεις εξελληνισμένας διότι δήθεν δεν συμμορφώνονται με τας απαιτήσεις της γλώσσας μας, διότι δεν είναι ελληνικάί. Οι Γερμανοί όμως [...] δεν επείραξαν τας δανείους λέξεις, αι οποίαι επολιτογραφήθησαν

³⁶ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 169-170].

³⁷ «[...] ο καθαρισμός ούτος και η δημιουργία λέξεων εκ γνησίων Ελληνικών στοιχείων [είναι] τοσούτο φυσικόν επακολούθημα της ιστορίας, της φιλολογίας και καθόλου του πολιτισμού ημών, ώστε και αν πάντες οι άλλοι λαοί ηνείχοντο και μάλιστα προετίμων τας ξένας λέξεις, ημείς έχοντες όλως αλλοίον αυτών παρελθόν ωφείλομεν να μην ακολουθήσωμεν αυτοίς, αλλά να χωρήσωμεν απαρεικκλίτως εις την υπό της ιστορίας ημών προδιαγεγραμμένην οδόν». [Χατζιδάκις 1905, 570, πρβ. Τριανταφυλλίδης 1963, 170]

³⁸ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 174-177].

³⁹ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 195-196].

⁴⁰ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 199].

⁴¹ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 215].

⁴² Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 221].

εις την μητρικήν των γλώσσων, αι οποίαι έγιναν κτήμα του έθνους.»⁴³ Όποτε υπήρξαν προτάσεις για αποβολή λέξεων της καθομιλουμένης, αυτές απέτυχαν, π.χ. το Etage δεν αποβλήθηκε υπέρ του Stock, Stockwerk, το Telephon εξακολουθεί να χρησιμοποιείται μαζί με το Fernsprecher κτλ.

Αποδεικνύεται, επομένως, ότι ο γερμανικός καθαρισμός είναι στην ουσία η εντελώς αντίθετη κίνηση από αυτή που έγινε από τους οπαδούς της καθαρεύουσας στην ελληνική γλώσσα, καθώς στόχος τους ήταν να διαγράψουν δημώδεις λέξεις, είτε ελληνικής είτε ξένης προέλευσης. Αντίθετα, οι Γερμανοί δεν διανοήθηκαν να πειράξουν κληρονομημένες γερμανικές λέξεις και από τα δάνεια επίσης δεν προέγραψαν τα δημώδη, αλλά στόχος τους ήταν λόγιας προέλευσης λέξεις, λατινικής, ελληνικής ή γαλλικής κυρίως προέλευσης, που δεν ταίριαζαν στο λαϊκό γλωσσικό αίσθημα.⁴⁴

2 Η ξενηλασία σήμερα

Ο σκοπός της εισήγησης αυτής όμως δεν είναι απλώς να παρουσιάσει τις θέσεις του Μ. Τριανταφυλλίδη για τον λεξιλογικό δανεισμό αλλά να δείξει την επικαιρότητά τους και να αναφερθεί στο θέμα της ξενηλασίας στη νεοελληνική κοινωνία. Οι σημερινές στάσεις απέναντι στον δανεισμό οπωσδήποτε ποικίλλουν, καθώς φαινόμενα μιμητισμού και ξενολαγνείας δεν λείπουν από τη σημερινή πραγματικότητα, στον προφορικό και τον γραπτό (π.χ. περιοδικά κτλ.) λόγο που αφορά επιστήμες, όπως η ηλεκτρονική, αλλά και καθημερινές ανάγκες, όπως η μόδα, η κουζίνα κτλ. Από την άλλη, ακούγεται πολύ συχνά ένας ηχηρός κινδυνολογικός λόγος για τα δάνεια, κυρίως για αυτά που προέρχονται από την αγγλική γλώσσα.⁴⁵ Παρόμοιες κινδυνολογικές τάσεις για την ελληνική γλώσσα έχουν διατυπωθεί αρκετές φορές την τελευταία τριακονταετία. Η κατάργηση του πολυτονικού συστήματος το 1982, η χρήση των greeklish τα τελευταία χρόνια κτλ. έδωσαν αφορμή για αντιδράσεις, είτε από πρόσωπα είτε από φορείς (π.χ. την Ακαδημία κτλ.), οι οποίες τόνιζαν τους κινδύνους που διατρέχει η ελληνική γλώσσα, και στην επιχειρηματολογία τους ο λεξιλογικός δανεισμός καταλάμβανε πάντοτε ιδιαίτερη θέση.⁴⁶

Όσον αφορά τις καθαρολογικές τάσεις, η σύγκριση της σημερινής κατάστασης με αυτή που περιγράφει ο Τριανταφυλλίδης αναδεικνύει ομοιότητες και διαφορές. Ο 19ος αιώνας και οι αρχές του 20ού ήταν η κατεξοχήν εποχή του καθαρισμού, ο οποίος αναπαρήγαγε αττικιστικές διατυπώσεις του τύπου «μη λες αυτό, λέγε το άλλο». Οι σημερινές σχετικές προτάσεις άλλοτε είναι πιο γενικές και αναφέρονται συνολικότερα στο ζήτημα του δανεισμού, έχοντας λάβει μορφή στερεοτύπου, και άλλοτε εντάσσονται στην αττικιστική λογική που προαναφέρθηκε. Τέλος, στη σχετική επιχειρηματολογία, η όλη κατάσταση γίνεται προσπάθεια να συνδεθεί ως έναν βαθμό με τη γλώσσα των νέων, στην ομιλία των οποίων υπάρχει η αίσθηση ότι τα ποσοστά χρήσης αυτών των λέξεων είναι αυξημένα. Ο λεξιλογικός δανεισμός από την αγγλική, επομένως, συναρτάται με τη – θεωρούμενη ως δεδομένη – λεξιπενία των νέων, οι οποίοι συχνά κατονομάζονται ως άγλωσσοι.⁴⁷

2.1 Ποιες λέξεις αποτελούν στόχο

Όπως και στην εποχή του Τριανταφυλλίδη, οι προτάσεις για την αντικατάσταση μιας λέξης από μια άλλη εκδηλώνονται συχνά με τη μορφή ζευγών, με τη διαφορά ότι, ενώ τότε η εξοβελιστέα λέξη ήταν μια

⁴³ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 233].

⁴⁴ Πρβ. Τριανταφυλλίδης [1963, 283-284].

⁴⁵ Βλ. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (2009).

⁴⁶ Πρβ. Χριστίδης (1999, 21-31).

⁴⁷ Βλ., για παράδειγμα, Βελούδης (2009).

δημώδης, και όχι πάντοτε δάνεια, και η προτεινόμενη μια λόγια, και συχνά δάνεια, σήμερα η εξοβελιστέα λέξη είναι ένα άμεσο δάνειο και η προτεινόμενη ένα μεταφραστικό. Παραδείγματα αυτού του τύπου είναι ζεύγη όπως *γκολκίπερ – τερματοφύλακας*, *φαξ – τηλεμοιότυπο*, *ίντερνετ – διαδίκτυο* κτλ. Από αυτά, η πρώτη λέξη, το άμεσο δάνειο, που συχνά δεν είναι μορφολογικά προσαρμοσμένη, προδίδει την ξένη καταγωγή της, την οποία αντιλαμβάνεται σήμερα μεγάλο ποσοστό του ελληνόφωνου πληθυσμού, εξαιτίας βέβαια και του γεγονότος ότι τη συνήθη γλώσσα προέλευσης, την αγγλική, τη γνωρίζει μεγάλος αριθμός ομιλητών. Βεβαίως, το άμεσο δάνειο δεν είναι διαφανές από μορφολογική και σημασιολογική άποψη. Αντίθετα, ένα μεταφραστικό δάνειο δεν δηλώνει την προέλευσή του – το αντίθετο, καλύπτει το φαινόμενο του δανεισμού, καθώς η μετάφραση των συστατικών του του δίνει τη μορφή ελληνικής λέξης. Ο χρήστης του έχει την ψευδαίσθηση ότι χρησιμοποιεί έναν ελληνικό όρο, απλώς και μόνο επειδή αναγνωρίζει τα συστατικά του, καθώς το μεταφραστικό δάνειο διαθέτει το στοιχείο της μορφολογικής και σημασιολογικής διαφάνειας. Είναι προφανές ότι η μορφολογική και σημασιολογική διαφάνεια είναι ένας από τους λόγους που, κατά τη διαμόρφωση της (επιστημονικής κτλ.) ορολογίας, υπάρχει η τάση να επιλέγονται μεταφραστικά δάνεια έναντι των άμεσων.

Όσον αφορά τη συχνότητα χρήσης των μελών του κάθε ζεύγους, αυτή φαίνεται να επηρεάζεται από συνδυασμό παραγόντων, από τους οποίους ο ένας είναι η σημασιολογική διαφάνεια και ο άλλος το συνταγματικό μήκος της λέξης. Για παράδειγμα, μεταξύ των *γκολκίπερ* και *τερματοφύλακας*, συχνότερο είναι το δεύτερο, προφανώς λόγω της διαφάνειάς του, ενώ στην περίπτωση των *φαξ* και *τηλεμοιότυπο*, η μεγαλύτερη συχνότητα της πρώτης λέξης πρέπει να ερμηνευθεί με βάση το μικρό συνταγματικό της μήκος, παρά το γεγονός ότι είναι αδιαφανής. Μεταξύ των λέξεων *ίντερνετ* και *διαδίκτυο*, η κατανομή μοιάζει να είναι ισότιμη. Ίσως εδώ η σημασιολογική διαφάνεια της δεύτερης αντισταθμίζεται από το γεγονός ότι η έννοια συνδέεται με το πεδίο της ηλεκτρονικής, στο οποίο είναι συχνός ο άμεσος δανεισμός. Επισημαίνεται, πάντως, ότι και οι δύο λέξεις σχηματίζουν παράγωγα, *ίντερνετικός* και *διαδικτυακός*, το πρώτο ίσως λιγότερο συχνό ακόμη από το δεύτερο.

3 Συμπεράσματα

Δεν χρειάζεται να επιχειρηματολογήσει κανείς για το ότι η μορφή που παίρνει κάθε γλώσσα στη διαδρομή της ιστορίας της είναι, απολύτως φυσιολογικά και αναμενόμενα, συνυφασμένη με την ιστορία των ομιλητών της. Η γλώσσα προσαρμόζεται στις ανάγκες τους, τις οποίες και είναι ταγμένη να υπηρετεί, ακολουθεί τις τύχες τους, συνοδεύει την ύπαρξή τους. Και ειδικά στο λεξιλόγιο αποτυπώνονται όλες οι καταστάσεις που αυτός ο λαός ζει, τα ιστορικά συμβάντα που τον καθορίζουν. Η αλλαγή στο πολιτικό σύστημα θα έχει ως συνέπεια αλλαγές στο λεξιλόγιο, η υιοθέτηση μιας νέας θρησκείας θα επιφέρει μεταβολές στα γλωσσικά μέσα με τα οποία εκφράζεται το θρησκευτικό συναίσθημα, καινούργιες ανακαλύψεις στους τομείς της επιστήμης ή της τεχνολογίας θα σημάνουν αμέσως νέες έννοιες – και νέες λέξεις. Και η κατάκτηση από έναν λαό, η εισβολή ενός καινούργιου φύλου, οι ειρηνικές επαφές με μια γειτονική φυλή θα δώσουν στον συγκεκριμένο λαό τη δυνατότητα να ανταλλάξει με τους υπόλοιπους πράγματα, σκέψεις – και λέξεις. Θα μάθει ένα καινούργιο φαγητό, θα αντιγράψει μια συνήθεια, ένα ρούχο, θα γνωρίσει ένα καινούργιο σκεύος, ένα μηχάνημα, μια πρωτοπόρα εφεύρεση.

Απέναντι σε αυτά τα αδιαμφισβήτητα ιστορικά δεδομένα διατυπώνονται στάσεις, οι οποίες συνδέονται με τον τρόπο που αντιμετωπίζουμε τον εαυτό μας και τους άλλους λαούς. Η παλαιότερη βούληση της καθαρεύουσας να επιθυμεί να διώξει από τη γλώσσα οτιδήποτε είχε συσσωρεύσει σε αυτήν η γλωσσική

αλλαγή, με την πρόφαση μάλιστα ότι αποφεύγει τα μη ελληνικά στοιχεία, ήταν μια στάση που διέγραφε από την ιστορία μας τα περισσότερά της χρόνια, που αρνούσαν ότι από την αρχαία εποχή μέχρι σήμερα μεσολάβησαν γενιές και γενιές Ελλήνων, οι οποίοι άλλαξαν από μόνοι τους και στην επαφή τους με ξένους λαούς. Με έναν αφύσικο τρόπο, θεωρήθηκε ότι είμαστε μια προέκταση των αρχαίων μας προγόνων χωρίς τη μεσολάβηση κανενός, λες και μπορεί ένας λαός να πηδήξει από την εποχή του Περικλή στο 1821. Το να αρνείται ένας λαός την πραγματική ιστορία του, το να επιθυμεί να διαγράψει αυτά που θεωρεί ενοχλητικά – ας τα πούμε έτσι – κομμάτια της, είναι σαν να αρνείται κομμάτια της ύπαρξής του. Και να εθελουφλεί κοιτάζοντας στον καθρέφτη τον εαυτό του. Από την άλλη, το να υποστηρίζουμε ότι η γλώσσα μας μόνο επηρέασε και δεν επηρεάστηκε, δεν είναι απλώς ένα μεγάλο ψέμα· δείχνει μια ασυγχώρητη αλαζονεία. Και την αλαζονεία ένας λαός – όπως και ένας άνθρωπος – την πληρώνει. Μόνο αν δεχτούμε ότι η ιστορία μας είχε και τις δευτερεύουσες στιγμές της, εκτός από τις πρωταγωνιστικές και τις πρωτοπόρες, θα αποκτήσουμε πλήρη συναίσθηση της πραγματικής μας αξίας και θα είμαστε σε θέση να αντιμετωπίσουμε την όποια νέα – και δύσκολη – πραγματικότητα. Μόνο αν δεχτούμε το αυτονόητο, πως είμαστε ισότιμοι με τους άλλους, και απορρίψουμε λογικές, όπως αυτή του Χατζιδάκι, για την ιδιαιτερότητα και την ανωτερότητά μας, μόνο αν παραδεχτούμε πως είχαμε και έχουμε και εμείς την ανάγκη των άλλων, όπως και οι άλλοι έχουν τη δική μας, θα αποκτήσουμε την επιθυμητή αυτογνωσία – και χωρίς αυτογνωσία ένας λαός κινδυνεύει, όπως και ο άνθρωπος. Και με τα λόγια του Τριανταφυλλίδη, «ζητούντες να εξαφανίσωμεν με κάθε τρόπον από την γλώσσαν τας ολίγας αλλά δυσσποβλήτους ξένας λέξεις που παρέλαβεν εις την πάροδον των αιώνων, κάμνομεν σαν να εντρεπώμεθα διά την καταγωγήν μας.»⁴⁸ «[...] αν είναι τόσο μεγάλη η επιθυμία μας να μη ενθυμούμεθα την ιστορίαν, ας την σβήσωμεν από την μνήμη μας, ας την εξαλείψωμεν από το μόνον μέρος που διαιωνίζει όσα έγιναν, από την Ιστορίαν, από την Γνώσιν. Το καλύτερον από όλα είναι να πάρωμεν την Ιστορίαν του Ελληνικού Έθνους του Κ. Παπαρρηγοπούλου, να κρατήσωμεν διά την βιβλιοθήκην μας τους δύο πρώτους τόμους, οι οποίοι μας θυμίζουν ημέρας δόξης και μας ομιλούν διά περασμένα μεγαλεία· όσω διά τους άλλους τρεις [...] δεν μένει παρά να πάρωμεν ένα ψαλίδι, να τους κόψωμεν σε κομματάκια και να τους ρίξωμεν εις την φωτιάν.»⁴⁹

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- [1] Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. 2009. «Ιδεολογήματα και δανεισμός», στο Γ. Χάρης, *Δέκα μύθοι για την ελληνική γλώσσα*, Πατάκης, Αθήνα, σσ. 63-71.
- [2] Βελούδης, Γ. 2009. «Άνισες εξισώσεις: η γλώσσα των νέων», στο Γ. Χάρης, *Δέκα μύθοι για την ελληνική γλώσσα*, Πατάκης, Αθήνα, σσ. 73-82.
- [3] Κακριδή-Φερράρι, Μ. 2006. «Μύθοι για τη γλώσσα στην ελληνική εκδοχή τους. Ιδιαιτερότητες, αντοχές, επανερμηνείες», στο *Μύθοι και ιδεολογήματα στη σύγχρονη Ελλάδα*, Εταιρεία Σπουδών Σχολής Μωραΐτη, Αθήνα, σσ. 199-223.
- [4] Μπαμπινιώτης, Γ. (επιμ.) 2011. *Το γλωσσικό ζήτημα*. Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων, Αθήνα.

⁴⁸ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 66].

⁴⁹ Βλ. Τριανταφυλλίδης [1963, 67].

- [5] Papanastassiou, G. 2010. «Katharevousa: its Nature and Contribution to Modern Greek», στο Ch. Caragounis, *Greek. A Language in Evolution. Essays in Honour of Antonios N. Jannaris*, Georg Olms Verlag, Jildesheim, Zürich, New York, σσ. 227-248.
- [6] Τριανταφυλλίδης, Μ. 1963. *Ξενηλασία ή ισοτέλεια; Μελέτη περί των ξένων λέξεων της νέας ελληνικής*. 1ος τόμος των *Απάντων*. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, σσ. 7-297.
- [7] Φραγκουδάκη, Α. 1987. *Γλώσσα και ιδεολογία*. Οδυσσέας, Αθήνα.
- [8] Χατζιδάκις, Γ. 1905. *Το πρόβλημα της νεωτέρας γραφομένης ελληνικής υπό Κ. Krumbacher και Απάντησις εις αυτόν υπό Γ. Ν. Χατζιδάκι*. Σακελλαρίου, Αθήνα.
- [9] Χριστίδης, Α.-Φ. 1999. *Γλώσσα, πολιτική, πολιτισμός*. Πόλις, Αθήνα.
-